

ból. A magyar gyűjtemény nemcsak könyvvásárlásból és beküldött recenzíós példányokból származott, hanem Magyarországról érkező könyvadományok révén is gyarapodott. A 19. században azonban megcappant a hazai ajándékozási kedv. A kiváló göttingeni könyvtár híre elterjedt Magyarországon, ezért a hazai könyvtárak mintának tekintették.

Futaky professzor megismertet a magyar vonatkozású dokumentumok őrző helyeivel is, így az Egyetemi Irattárral. A dokumentumok közül a legfontosabbak a beiratkozást rögzítő anyakönyv és az egyetemről történő távozási dokumentáló irat, valamint az ösztöndíjjal kapcsolatos iratok, illetve a pályadíjnyertes diákokra vonatkozó feljegyzések. Igen érdekesek a fakultások által adományozott kitüntetések iratai. Nagy fontosságú az Egyetemi Könyvtár Kézirattára, ahol régi nyomtatványok találhatóak, továbbá a Tudományos Akadémia Levéltára.

A szakmai-tudományos tevékenység mellett minden egyetem életében fontos a diákélet. A Georg-August Egyetem Európa legdrágább tanintézetei közé tartozott. Hasonlóan magas volt a megélhetési költség is, ami még a főrangúak számára is megterhelő volt, ezért Göttingenben nemigen voltak szegény hallgatók. Igen színesen írja le a könyv a göttingeni hétköznapokat, ünnepeket. Az egyetemi élet részét jelentették a kirándulások Németország és Európa nyugati felének megismerése, valamint a szakmai tapasztalatok bővítése céljából. Kedvelt célpont volt a Harz hegység és Kassel. Megtudjuk, hogy a magyar hallgatók bekapcsolódtak a társadalmi szervezetek életébe, többek között a szabadkőműves páholyokéba is. Berzeviczy Gergely volt a 18. századi magyar szabadkőművéség egyik legjelentősebb alakja. Ahol diákok vannak, ott „ügyek” is lesznek. A kötet megismertet az Egyetemi Bíróság működésével, illetve a testület elé került magyar diákok ügyeivel is. Ezek között kirívó volt gr. Bethel Elek esete.

A könyvet elolvastva látható, hogy óriási szellemi jelentősége volt a göttingeni egyetemnek. Elfogadhatjuk azonban Kosáry Domokos és Dümmer Dezső véleményét, hogy a Georg-August Egyetem világszínvonalú tudományos hatása csak a Magyarország lakosságának kisebbségét kitevő protestánsok tevékenysége nyomán érvényesült. A magyar művelődéstörténetben csak színt adott, anélkül, hogy átfogóbb jelleget nyerhetett volna. Szellemi mondanivalója csupán egyetlen nemzedékhez, a felvilágosodás racionalista gondolkodású nemzedékéhez szólt.

Összegzésként megállapítható, hogy Futaky István munkája, annak ellenére, hogy tudományos szakmunka, a „nagyközönség” számára is kiválóan olvasható. A jó stílusú könyvet sok dicséretes tulajdonsága mellett azért is javasolom elolvasni, mert igen sok érdekes dokumentumot, levelet tartalmaz.

N. Szabó József

IRATOK A MAGYAR–SZOVJET KAPCSOLATOK TÖRTÉNETÉHEZ, 1944. OKTÓBER–1948. JÚNIUS. DOKUMENTUMOK

SZERK.: VIDA ISTVÁN

Budapest, Gondolat Kiadó, 2005. 384 p.

(Iratok a magyar diplomácia történetéhez, 1944–1956)

Az utóbbi időben örvendetesen megszaporodott Magyarország és a külföldi államok kapcsolatrendszerével foglalkozó dokumentumkötetek száma. Érdekes módon hazánk 1945 utáni történetére legnagyobb hatást gyakorló állam diplomáciai karának iratanyagából ez idáig még senki sem vállalkozott dokumentumkötet összeállítására, pedig Magyarország története 1944 és 1989 között szorosan kötődött a Szovjetunió politikájához. A „szocialista” nagyhatalom befolyása döntőnek bizonyult a magyarországi társadalmi-politikai berendezkedés minden szegmensében. A megjelent dokumentumkötet ebből a korai időszakból ad közre először magyar nyelven 135 – főleg az Oroszországi Föderáció Külpolitikai Levéltárából, illetve az SZK(b)P KB különböző neveknek működő külügyi osztályának iratanyagában fennmaradt, valamint a Tájékoztató Iroda és az Elnöki Levéltárból származó – diplomáciai iratot, kiegészítve több már korábban megjelent, de fontosnak ítélt dokumentummal.

Az iratanyag a magyar fegyverszüneti tárgyalások megindulásától, 1944 októberétől 1948 júniusáig, a Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt egyesülési kongresszusáig terjedő időszakot öleli fel, s tematikailag igen változatos: feljegyzések a Magyarországon szolgáló szovjet diplomáciai és pártmegbízottak magyar politikusokkal folytatott beszélgetéseiről, többoldalas jegyzőkönyvek, féloldalas táviratok, a magyarországi helyzettel foglalkozó szovjet elemzések egyaránt helyet kaptak a válogatásban. Ezek a jelentések többnyire a magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság mellett politikai tanácsadó szerepet betöltő, majd a diplomáciai kapcsolatok 1945. őszi felvétele után követi rangban szolgálatot teljesítő G. M. Puskin kezétől származnak, és V. M. Molotov külügyminiszter, valamint a magyar ügyekkel közvetlenül foglalkozó V. G. Dekanozov külügyminiszter-helyettes részére készültek.

Az iratok, a követjelentések, valamint a külügyminiszteri feljegyzések Rákosi, Gerő, Vjonyöszi és Tildy Sztálinnal, Molotovval folytatott tárgyalásairól jelentősen módosítják a két ország viszonyáról korábban kialakult történeti képet. Kiderül, hogy az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti

Kormány megalakulásánál a korábban tudottaknál mennyivel közvetlenebb volt az orosz beleszólás. Az iratok megvilágítják, hogy az MKP előterjesztése alapján a magyarországi SZEB az 1945. júliusi kormányátalakításkor a baloldali erők pozíciójának megerősítése érdekében erős nyomást gyakorolt Miklós Bélákra. Több dokumentum tanúsítja, hogy a szovjet diplomácia 1945. szeptember első felétől következetesen egész Erdély román kézre adását támogatta. A szovjet diplomácia a csehszlovákiai magyar kisebbség üldözése és az egyoldalú kitelepítések kérdésében is kétarcúan viselkedett, igyekezett a magyar–csehszlovák nézeteltérések ügyében is befolyást gyakorolni a vitapartnerekre, főleg Magyarországra. Végző álláspontjában a csehszlovák álláspontot támogatva arra törekedett, hogy a két ország közötti nézeteltérésekben segítségadóként, kvázi döntőbíróként saját hatalmi pozíciójának megerősítését érje el.

Az 1945 és 1947 közötti iratok a munkáspártok és a Független Kisgazdapárt közötti politikai küzdelmek mellett többször beszámolnak a Szociáldemokrata Párton belüli helyzetről, a két munkáspárt viszonyának kérdéséről, amelyet a szovjet diplomaták élénk figyelemmel kísértek. Az is kiderül, hogy a diplomaták nemcsak a kommunista párt funkcionáriusaitól szereztek az információikat, hanem az SZDP általuk baloldalinak és centristának tekintett politikusaiktól, de a jobboldalakkal nem volt kapcsolatuk.

A közölt iratok az oroszországi levéltárakban folytatott kutatás közismert nehézségei miatt döntően politikai jellegű kérdésekkel foglalkoznak, hiányoznak a gazdasági, gazdaságpolitikai vonatkozások: a jóvátétel kérdése, a magyar–szovjet egyes vállalatok megalapítása stb., amelyek a későbbi szovjet gazdasági behatolás eszközeiként szolgáltak. Ugyanakkor viszont a szovjet befolyást világméretűvé terjesztő külpolitikai intézményrendszer fontos eleméről, a kulturális expanziót elősegítő művelődési egyesületek működéséről képet kapunk. A Magyar–Szovjet Művelődési Társaság a Szovjetunió politikája, a kommunista ideológia és a szovjet kultúra terjesztésének fontos eszközeként jelenik meg a kötet dokumentumaiban. Érdekesek azok a magyarországi belpolitikával kapcsolatos információk, amelyek az Ideiglenes Nemzeti Kormány, az Ideiglenes Nemzetgyűlés, a Tildy-, a Nagy Ferenc- és a Dinnyés-kormány megalakításával foglalkoznak, valamint az 1945-ös és az 1947-es választások elemzése a szovjet diplomaták szemszögéből. Az MKP vezetőinek sorozatosan Moszkvába küldött levelei, beszámolóit sokat elárulnak a kommunista párt taktikájáról, a hatalom megszerzése érdekében tett erőfeszítéseiről, az FKGP felszeteletéséről, Nagy Ferenc eltávolításának háttéréről. Új megvilágításba került a barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződéssel kapcsolatos szovjet álláspont.

A kötet bevezetőjében Baráth Magdolna tanulmánya értő módon világítja meg a korszak összefüggéseit. A kötet összeállításáról Vida István szerkesztői megjegyzései adnak tájékoztatást. A dokumentumok közlése pontos és szakszerű, a jegyzetekben előforduló elírások és visszautalások sem csökkenthetik a munka jelentőségét és hiánypótló voltát.

Szabó Róbert

TIBORI SZABÓ ZOLTÁN
ÁRNYÉKOS OLDAL
ZSIDÓ IDENTITÁS ERDÉLYBEN A HOLOKAUSZT UTÁN
Kolozsvár, Koinónia, 2007. 325 p.

A magyar holokauszt-szakirodalom, hasonlóan egyébként a nemzetközihez, a zsidóság életének 1933 és 1945 közötti történetére koncentrál. A zsidóság közvetlen 1945, vagyis a haláltáborok felszabadulása utáni, szintén összetett és sok fájdalommal tarkított életének történései feltárására már történetek kísérletek, de egy olyan összefoglaló munka, mint amilyen Randolph L. Braham monumentális könyve a magyar holokausztról (*A népirtás politikája*), még várat magára. Külön problémája a magyarországi zsidósággal, illetve holokauszttal foglalkozó szakirodalomnak, hogy a határon túli, de magyar anyanyelvű zsidó közösségek történetét csak nagy vonalakban ismerjük. Kevésbé tudatosult a magyar történelmi emlékezetben, hogy a visszaszátolt területekről az 1944-ben deportáltak, majd megölt zsidók több mint 90%-a magyar anyanyelvű és kultúrájú volt. Ennek – valamint a későbbi kivándorlási hullámnak – is „köszönhető”, hogy a Trianonban elszakított területek etnikai-nyelvi viszonyai oly nagy mértékben megváltoztak már közvetlenül 1945 után.

A fentebb vázolt hiánynak egy igen tekintélyes szeptetét igyekszik betölteni Tibori Szabó Zoltán *Árnyékos oldal: zsidó identitás Erdélyben a holokauszt után* című monográfiája. A szerző nem először foglalkozik az erdélyi zsidóság második világháború alatti sorsával, illetve a magyarországi holokauszt erdélyi eseményeivel; már eddig is számos figyelemre méltó cikket és tanulmányt publikált a témában. (A teljesség igénye nélkül: *Kettős kisebbségben. A zsidóság Észak-Erdélyben*. In: *História*, XXVI. évfolyam 2–3. szám. 39–43.; *Élet és halál megszűnéjén. Zsidók menekülése és mentése a magyar–román határon 1940–1944 között*. Kolozsvár, Minerva Művelődési Egyesület, 2001. Számos megye történetét feldolgozta és a kötet szerkesztésében is közreműködött: Randolph L. Braham (főszerk.): *A magyarországi holokauszt földrajzi enciklopédiája*. Budapest, Park Kiadó, 2007. 3 köt. 1590 p.)